Мариніна Іванна,
студентка 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Повномасштабне збройне вторгнення РФ на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило безпрецедентні наслідки для всіх сфер суспільного життя, і система освіти не стала винятком. Конституційне право на освіту, закріплене у статті 53 Конституції України, опинилося перед комплексом викликів, подолання яких потребує не лише організаційних, але й системних правових рішень [1, ст. 53]. Водночас паралельний процес цифрової трансформації суспільства, що активізувався саме в умовах воєнного стану, зумовив появу нових правових проблем у сфері реалізації освітніх прав. Поєднання цих двох чинників формує якісно нову правову реальність, осмислення якої є необхідним завданням конституційно-правової науки.

Введення воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2, ст. 1] суттєво трансформувало умови реалізації права на освіту. Стаття 64 Конституції України містить перелік прав, що не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану, однак право на освіту до цього переліку не включено [1, ст. 64]. Це означає, що держава теоретично має право обмежувати його реалізацію в умовах збройного конфлікту, проте будь-яке таке обмеження має відповідати принципам необхідності, пропорційності та тимчасовості, що випливають із загальних

© Мариніна Іванна, 2026

засад конституційного права та практики Європейського суду з прав людини. Неприпустимість довільного звуження змісту та обсягу права на освіту також прямо випливає зі статті 22 Конституції України [1, ст. 22].

Одним із найбільш болючих наслідків війни для системи освіти стало масштабне руйнування навчальних закладів. За даними ЮНЕСКО, станом на 2023 рік понад 3300 закладів освіти в Україні зазнали пошкоджень або повного знищення внаслідок збройних нападів РФ [3]. Знищення фізичної інфраструктури освіти фактично унеможливлює реалізацію конституційної гарантії загальнодоступності та безоплатності освіти у постраждалих регіонах [1, ст. 53]. Відновлення зруйнованих закладів потребує не лише значних фінансових ресурсів, але й відповідного правового механізму, який наразі є недостатньо розробленим на законодавчому рівні.

Окремою гострою проблемою є забезпечення права на освіту для дітей внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на те що Закон України «Про освіту» закріплює принцип рівного доступу до освіти [4, ст. 3], на практиці діти ВПО стикаються з численними бар'єрами: відмінностями у навчальних програмах, відсутністю місць у закладах освіти за новим місцем перебування, психологічними наслідками переміщення. Правовий механізм організації дистанційного навчання для таких дітей визначено лише загальними засадами без належної деталізації [4, ст. 9]. Правовий механізм забезпечення права на освіту для цієї категорії осіб потребує суттєвого вдосконалення, зокрема шляхом прийняття спеціального законодавчого акта, що врегульовував би освітні відносини в умовах вимушеного переміщення.

Відповіддю держави на виклики воєнного часу стало запровадження дистанційного та змішаного навчання. Закон України «Про освіту» закріплює дистанційне навчання як окрему форму здобуття освіти [4, ст. 9], однак правовий механізм його організації та забезпечення якості залишається недостатньо деталізованим. Система контролю якості освіти,

передбачена статтею 41 Закону «Про освіту» [4, ст. 41], фактично не адаптована до умов повноцінного дистанційного навчання, що унеможливлює належне забезпечення освітніх стандартів в умовах воєнного стану. Особливо гострою є відсутність законодавчо закріплених стандартів якості дистанційної освіти та механізмів контролю за їх дотриманням.

Процеси цифрової трансформації, що суттєво прискорилися в умовах воєнного стану, формують нові виклики для конституційного права на освіту. З одного боку, цифрові технології розширюють можливості доступу до освітніх ресурсів, забезпечують безперервність навчального процесу навіть в умовах бойових дій. З іншого боку, як зазначає В. Ю. Биков, нерівний доступ до цифрових технологій та стабільного інтернет-з'єднання породжує нову форму освітньої нерівності, яку прийнято позначати поняттям «цифровий розрив» [5, с. 3-5].

Проблема «цифрового розриву» має безпосередній конституційно-правовий вимір. Стаття 24 Конституції України гарантує рівність прав громадян, а стаття 53 – рівний доступ до освіти [1, ст. 24, 53]. Ситуація, за якої одні учні мають повноцінний доступ до якісної дистанційної освіти завдяки наявності відповідних пристроїв і швидкісного інтернету, тоді як інші позбавлені такої можливості через матеріальні або технічні обмеження, є фактичним порушенням конституційного принципу рівності у сфері освіти. Особливо гостро ця проблема проявляється у сільській місцевості та малих містах, де інфраструктура широкосмугового інтернету залишається нерозвиненою, що підтверджується і в дослідженнях з питань цифровізації освітнього середовища [5, с. 7–9].

Варто підкреслити, що проблема не вичерпується лише технічним забезпеченням. Де-юре реформи, ініційовані Міністерством освіти і науки, спрямовані на впровадження сучасних цифрових інструментів в освітній процес відповідно до принципів, визначених статтею 3 Закону «Про освіту» [4, ст. 3], однак де-факто їх реалізація наштовхується на серйозні

інституційні бар'єри. Зобов'язання держави щодо фінансового забезпечення освітнього процесу, передбачені статтею 78 Закону «Про освіту» [4, ст. 78], виконуються недостатньою мірою, щоб забезпечити рівний доступ усіх учасників освітнього процесу до цифрових ресурсів. Подібний розрив між нормативним приписом та практикою його реалізації є одним із ключових викликів сучасного освітнього законодавства, що прямо впливає на реальність конституційних гарантій [1, ст. 53].

Окремої уваги заслуговує питання правового регулювання академічного визнання результатів навчання, здобутих в умовах воєнного стану або за кордоном. Закон «Про освіту» визначає загальні засади визнання результатів навчання [4, ст. 14], однак спеціального механізму для ситуацій вимушеного переміщення не передбачає. Правова неврегульованість цього питання є очевидним недоліком чинного законодавства, що потребує негайного усунення шляхом внесення відповідних змін до освітнього законодавства або прийняття окремого нормативно-правового акта.

Таким чином, реалізація конституційного права на освіту в умовах воєнного стану та цифрової трансформації стикається з комплексом взаємопов'язаних правових проблем: відсутністю спеціального законодавства про освіту в умовах надзвичайних ситуацій [2, ст. 1, 8, 12], недостатньою правовою регламентацією дистанційного навчання [4, ст. 9], проблемою «цифрового розриву» як нової форми освітньої нерівності [5, с. 3–9], невирішеністю питань академічного визнання документів для дітей ВПО [4, ст. 14]. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що передбачає прийняття відповідного спеціального закону та системну роботу щодо забезпечення рівного доступу до цифрових освітніх ресурсів на всій території України. Адже ефективне конституційне право на освіту – це не лише норма, закріплена на папері [1, ст. 53], але й реально діючий правовий механізм, доступний кожній дитині

незалежно від місця її перебування та обставин, що склалися внаслідок збройної агресії РФ.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Статті 22, 24, 53, 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Статті 1, 8, 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. ЮНЕСКО. Моніторинговий звіт про вплив збройного конфлікту на освіту в Україні, 2023. URL: https://www.unesco.org/en/articles/education-ukraine

4. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Статті 3, 9, 14, 41, 78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

5. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60. № 4. С. 1–18. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1734